

Marta Laskowska

Medialne lustra: jak media społecznościowe mogą odzwierciedlać i kształtować zachowania oraz postawy moralne dzieci

Media mirrors: how social media can shape and reflect the behavior and moral attitudes of children

Aktualnie prowadzone są różne badania dotyczące aktywności online dzieci i dorosłych. Ich wyniki wskazują, że media mają dużą siłę i mogą wpływać na zmiany społeczne. W związku z tym podjęto próbę określenia, w jaki sposób media społecznościowe mogą kształtować i odzwierciedlać zachowania oraz postawy moralne dzieci. Punktem wyjścia podjętych rozważań było wskazanie, czym jest moralność i jakie czynniki mogą wpływać na rozwój moralny dziecka. Zauważono, że moralność rozwija się poprzez różnego rodzaju interakcje z otoczeniem. W związku z tym wpływ na zachowania moralne dzieci – często na poziomie nieświadomym – mogą mieć sytuacje, które występują w ich środowisku wirtualnym. Następnie wskazano, jakie są poszczególne etapy rozwoju moralnego jednostki i jak w tym czasie zmienia się aktywność online dziecka. Podjęte rozważania pozwoliły wskazać czynniki, za pomocą których media społecznościowe mogą oddziaływać na zachowania i postawy moralne dzieci. Tym samym możliwe było wysnucie wniosków dotyczących roli środowiska rodzinnego i określenie, jakie praktyki oraz działania powinny być podejmowane, aby umożliwić dzieciom bezpieczną relację z mediami społecznościowymi, a także ograniczyć ich negatywny wpływ na moralność dziecka. Badania oparto na desk research, czyli analizie dostępnych dokumentów, badań i publikacji.

Słowa kluczowe: dziecko, rozwój moralny dziecka, media społecznościowe, postawy moralne, rodzina, wpływ mediów społecznościowych

Various studies regarding the online activity of children and adults are being conducted currently. Their results indicate that the media have great power and may influence social changes. Therefore, an attempt was made to determine how social media can shape and reflect the behavior and moral attitudes of children. The starting point of the undertaken reflections was indicating what morality is and what factors may influence a child's moral development. It has been established that morality develops through various types of interactions with the environment. Therefore, situations which occur in their virtual environment – often at an unconscious level – may influence the moral behavior of children. Next, the different stages of an individual's moral development were indicated, and how the online activity of a child changes during this time. The undertaken considerations made it possible to indicate the factors occurring in social media that might have a major impact on the behavior and moral attitudes of children. Thus, it was possible to draw conclusions regarding the role of the family environment and to identify what practices and actions should be taken to enable a safe relation between social media and children, as well as to limit its negative impact on the morality of a child. The research used desk research, so it was based on the analysis of found data – available documents, studies, and publications.

Key words: child, child's moral development, social media, moral attitudes, family, the impact of social media

Wstęp

Wszyscy zdajemy sobie sprawę, że media społecznościowe stały się przestrzenią naszego funkcjonowania. W przestrzeni tej możemy być zarówno aktywnymi uczestnikami, jak też biernymi odbiorcami. Niezależnie jednak od podejmowanych przez nas aktywności, media społecznościowe mają dużą siłę oddziaływania i mogą wpływać na różne aspekty naszego życia, w tym na nasze postawy, zachowania, poglądy. Równie mocno, a może nawet bardziej, na wpływ ze strony mediów społecznościowych narażone są dzieci. Czy możliwe jest dokładne opisanie i wskazanie tego wpływu? Otóż nie. Istnieje wiele różnych badań, w których rozważane jest oddziaływanie mediów na dziecko – np. na jego tożsamość, relacje,

nastrój, autoprezentację¹. Zawarte w nich wyniki nie są jednak jednorodne i nie mają wspólnego odniesienia co do tego, czy ten wpływ jest ostatecznie pozytywny, czy też negatywny. Jednak ukazują one, że wpływ ten jest i może on być zróżnicowany oraz zależny od wielu czynników, np. ilości czasu spędzanego na korzystaniu z mediów społecznościowych, sposobu ich wykorzystania oraz umiejętności społecznych i emocjonalnych².

Media społecznościowe oferują dzieciom nowe możliwości, ale stawiają przed nimi również nowe wyzwania, w tym wyzwania etyczne. Ukazują one bowiem nowy punkt widzenia na wiele różnych, odwiecznych kwestii moralnych, a także stwarzają warunki do pojawiania się nowych występów moralnych³.

Moralność i rozwój moralny dziecka

Moralność jest ważnym aspektem życia każdego z nas, gdyż dotyczy ona tego, w jaki sposób powinniśmy zachowywać się względem innych osób. Reguluje ona interakcje i relacje społeczne osoby⁴. Można powiedzieć, że jest ona wszędzie i dotyczy naszej codzienności. Moralnością możemy określić również działania, które np. poprzez ochronę praw i wolności ludzi, traktowanie ich z szacunkiem, troską, uprzejmością i współczuciem, sprawiają, że świat staje się lepszym miejscem⁵. Podstawą naszego postępowania moralnego powinny więc być powszechnie akceptowane wartości, normy i wzorce zachowania odnoszące się do tych czynów, które możemy rozpatrywać w kategorii dobra lub zła⁶.

---

¹ Zob. L.A. Spies Shapiro, G. Margolin, *Growing Up Wired, Social Networking Sites and Adolescent Psychosocial Development*, „Clin Child Fam Psychol Review” 2014, nr 17(1), s. 1–18, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3795955/pdf/nihms475987.pdf> [dostęp: 20.05.2024].

² R. Bottaro, P. Faraci, *The Use of Social Networking Sites and Its Impact on Adolescents' Emotional Well-Being: a Scoping Review*, „Current Addiction Reports” 2022, nr 9(4), s. 518, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9516496/pdf/40429_2022_Article_445.pdf [dostęp: 11.05.2024].

³ T. Harrison, M. Dennis, *Unique ethical challenges for the 21st century: online technology and virtue education*, „Journal of Moral Education” 2021, nr 3(50), s. 4, https://pure-oai.bham.ac.uk/ws/files/96846241/ARTICLE_Unique_Ethical_Challenges_for_the_21st_Century_RR_1May.pdf [dostęp: 9.06.2024].

⁴ J.G. Smetana, *The Role of Parents in Moral Development: a social domain analysis*, „Journal of Moral Education” 1999, nr 3(28), s. 312, <https://www.researchgate.net/publication/233030965>, [dostęp: 5.05.2024].

⁵ Por. P. Bloom, *To tylko dzieci*, tłum. E. Wojtych, Wydawnictwo Smak Słowa, Sopot 2015, s. 21.

⁶ C. Langier, *Wychowanie moralne dzieci w kontekście przemian współczesnej rodziny. Przegląd zagadnień*, „HUMANITAS Pedagogika i Psychologia” 2016, nr 12, s. 152, H. Muszyński, *Rozwój moralny*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1983, s. 17.

Jak można zauważyć, moralność jest dla nas pewnego rodzaju kompasem, który zapewnia prawidłowe funkcjonowanie środowiska społecznego, dlatego społeczeństwa zawsze dbały o edukację dzieci w tym zakresie, a tym samym wychowanie wartościowego pokolenia⁷. Rozwój moralny pozwala bowiem jednostce stopniowo przyswajać normy, które regulują współżycie międzyjednostkowe oraz zbiorowe i osiągać w tym zakresie coraz wyższe poziomy⁸. Według badań wpływ na kształtowanie osobowości i wartości moralnych mają dwa główne czynniki – dziedziczność oraz środowisko⁹. Wynika z tego, że rozwój moralny dziecka jest w głównej mierze określony przez moralność, w obrębie której ono wzrasta¹⁰.

Jednym z najważniejszych czynników mających wpływ na moralność jest rodzina, która stanowi główne środowisko wychowawcze dziecka. Rodzice/opiekunowie mogą w istotny sposób kształtować rozwój osobowości dziecka, jego emocje moralne (empatii, sumienia, altruizmu, sprawiedliwości, odpowiedzialności, miłości), ich rozumienie oraz doświadczenie wartości¹¹. Rodzicielskie reakcje, takie jak karanie czy nagradzanie w połączeniu z nauczaniem, mogą ułatwiać dzieciom rozumienie oraz zapamiętywanie zasad moralnych¹². Uczą one także dzieci, że ich postępowanie oraz decyzje mogą mieć różne skutki. P. Bloom wskazuje, że każdy z nas z natury wyposażony jest w zmysł moralny, który u dzieci najpierw zawrócony jest ku innemu, gdyż odróżniają one dobre uczynki od złych, nawet jeśli nie są w stanie zachować się dobrze lub źle, a dopiero na późniejszym etapie rozwoju dzieci dostrzegają swoją moralność i odczuwają poczucie winy czy dumy¹³.

Poza działaniem rodziny, na rozwój moralny dziecka mają także wpływ różne interakcje przekazywane przez jego otoczenie społeczne¹⁴. Na przy-

---

⁷ P. Valavi, N. Soleimani Harouni, M. Safaei Moghadam, *The lived experience of parents from educating morality to their children Phenomenological study*, „Journal of Education and Health Promotion” 2022, nr 13(1), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9818687/> [dostęp: 5.05.2024].

⁸ H. Muszyński, *dz. cyt.*, s. 6, 65.

⁹ P. Valavi, N. Soleimani Harouni, M. Safaei Moghadam, *The lived experience of parents from educating morality to their children Phenomenological study*, „Journal of Education and Health Promotion” 2022, nr 13(1), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9818687/> [dostęp: 5.05.2024].

¹⁰ H. Muszyński, *dz. cyt.*, s. 6, 65.

¹¹ Por. M.W. Berkowitz, *Moral Development in Adolescence*, <https://parentandteen.com/building-character-moral-development-in-adolescence/> [dostęp: 10.05.2024].

¹² Por. J.G. Smetana, *The Role of Parents in Moral Development: a social domain analysis*, „Journal of Moral Education” 1999, nr 3(28), s. 316, <https://www.researchgate.net/publication/233030965> [dostęp: 5.05.2024].

¹³ P. Bloom, *To tylko...*, *dz. cyt.*, s. 38, 60.

¹⁴ W.J. Bradley i in., *Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks*, „Psychological And Cognitive Sciences” 2017, nr 28(114), s. 7313, <https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.1618923114> [dostęp: 10.05.2024].

kład istotną rolę odgrywa kultura, która kształtuje wartości, określa granice moralności oraz nadaje priorytet różnym aspektom moralnym. W danych kulturach mogą występować różnice w ocenach moralnych wynikające z odmiennych przekonań na temat funkcjonowania świata i przekazywanych informacji. Dlatego osądy dotyczące np. szkodliwości czy sprawiedliwości mogą się różnić w danych kulturach, nawet jeśli stosowane są te same zasady moralne¹⁵. H. Muszyński zauważa, że kultura, w której dorasta dziecko, może być bardzo zróżnicowana i złożona, ale zawsze odgrywa istotną rolę w jego rozwoju moralnym¹⁶.

Ważną rolę w przekazywaniu wartości pełni także religia, która poprzez wiarę, praktyki i poczucie wspólnoty może sprawić, że stajemy się bardziej moralni – lepsi, hojni, życzliwi¹⁷. Religia przekazuje też prawa, wymagania, zakazy moralne oraz zobowiązania moralne za pośrednictwem ksiąg świętych lub innych źródeł prawd religijnych. Należy jednak pamiętać, że religia może również prowadzić do zgubnego fanatyzmu, czego przykładem mogą być popełniane akty samobójcze.

Rozwój moralny jest również kształtowany poprzez przynależność do określonej grupy społecznej i kulturę tej grupy. Grupy wywierają różne obowiązki oraz intuicje dotyczące tego, jak powinno się postępować. Treść norm moralnych może być więc wyznaczana przez moralność obowiązującą i uznawaną w danej grupie, a jednostka może te normy internalizować. Ponadto przynależność do danej grupy ma dla dziecka, ale też dla każdego z nas, duże znaczenie, dlatego często poddajemy się myśleniu grupowemu, które wiąże się z faworyzowaniem własnej grupy i pewnym rodzajem negatywności, a nawet dehumanizacją innej grupy¹⁸.

W rozwoju moralnym istotną rolę odgrywają także emocje, gdyż kwestie moralne wywołują silne reakcje emocjonalne. Najważniejszymi emocjami, które motywują zachowania moralne i wpływają na rozwój w tym zakresie, są: poczucie winy, empatia, wstyd, współczucie oraz obrzydzenie¹⁹. Poczucie winy to „przykry stan emocjonalny pojawiający się w następstwie naruszenia przez jednostkę uznawanych przez nią

---

¹⁵ M.W. Berkowitz, *Moral Development in Adolescence*, <https://parentandteen.com/building-character-moral-development-in-adolescence/> [dostęp: 10.05.2024].

¹⁶ H. Muszyński, dz. cyt., s. 23.

¹⁷ P. Bloom, *Religion and Morality*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/yIO06/religion-and-morality-ii> [dostęp: 11.05.2024].

¹⁸ P. Bloom, *What Groups Matter?*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/BDF2m/what-groups-matter> [dostęp: 11.05.2024], H. Muszyński, dz. cyt., s. 43.

¹⁹ P. Bloom, *What Groups Matter?*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/BDF2m/what-groups-matter> [dostęp: 11.05.2024].

norm postępowania”²⁰. Wstyd oznacza „uczucie pojawiające się na skutek czynu niezgodnego z przyswojonymi przekonaniem, wartościami i normami moralnymi”²¹. Jest bardziej pasywną i przygnębiającą reakcją na postrzegane zło. Empatia polega na odczuwaniu emocji drugiej osoby, a współczucie to życzliwe uczucia i działania skierowane ku innym ludziom. Obrzydzenie natomiast to uczucie wstrętu, które wywołuje dezaprobatę moralną²².

Podsumowując, rozwój moralny jednostki dotyczy jej świadomości moralnej, czyli wiedzy, wyobrażeń i przekonań dotyczących moralności oraz postępowania, czyli motywacji i emocji, które sprawiają, że postępuje ona zgodnie ze społecznie akceptowanymi normami²³.

Etapy rozwoju moralnego a aktywność online dzieci

Analizując, w jaki sposób media społecznościowe mogą odzwierciedlać i kształtować zachowania oraz postawy moralne dzieci, warto uwzględnić proces rozwoju moralnego dzieci w kontekście ich aktywności online. W tym celu uwaga została skupiona głównie na teorii rozwoju moralnego Lawrence’a Kohlberga oraz raporcie Ofcom *Children and Parents: Media Use and Attitudes*, który odnosi się między innymi do nawyków medialnych dzieci w określonych kategoriach wiekowych.

Według L. Kohlberga rozwój moralny człowieka trwa przez całe jego życie i składa się on z pewnych poziomów. Pierwszy poziom, czyli poziom przedkonwencjonalny obejmuje dwa etapy – posłuszeństwa i kary (I) oraz indywidualizmu i wymiany (II)²⁴. Na poziomie tym znajduje się dziecko w wieku od 2 do 9 lat, które jest otwarte na normy kulturowe i kategoryzację tego, co jest dobre, a co złe²⁵. Decyzje podejmowane przez dzieci w tym wieku są głównie determinowane przez oczekiwania rodziców oraz

---

²⁰ Hasło: poczucie winy [w:] Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/winy-poczucie;3996601.html> [dostęp: 11.05.2024].

²¹ Hasło: wstyd [w:] Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/wstyd.html> [dostęp: 11.05.2024].

²² P. Bloom, *Disgust and Honor*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/5yvSE/disgust-and-honor-i> [dostęp: 11.05.2024].

²³ H. Muszyński, *dz. cyt.*, s. 94.

²⁴ *Moralność według teorii rozwoju moralnego Kohlberga*, <https://pieknoumyslu.com/moralnosc-teorii-kohlberga/> [dostęp: 11.05.2024].

²⁵ L. Smółka, *Rozumowanie moralne dzieci w świetle koncepcji stadialnego rozwoju sądów moralnych Lawrence’a Kohlberga*, [w:] I. Adamek, Z. Szarota, E. Żmijewska (red.), *Wartości w teorii i praktyce edukacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013, s. 340.

konsekwencje związane z przestrzeganiem lub łamaniem zasad²⁶. Ponadto na tym etapie dziecko postrzega dorosłych (np. rodziców, wychowawców, nauczycieli) jako niewzruszone autorytety i naśladuje ich oraz postępuje zgodnie z ich życzeniami²⁷. Jeśli chodzi o aktywność online, to dziecko w tym przedziale wiekowym skupia się głównie na oglądaniu filmów online – bajek, animacji, piosenek i graniu w różnego rodzaju gry. Działania online dzieci w tym wieku są najczęściej nadzorowane przez rodziców. Rodzice pomagają też starszym dzieciom i uczą ich, jak korzystać z platform i aplikacji społecznościowych służących głównie do komunikacji²⁸.

Drugi poziom rozwoju moralnego to poziom konwencjonalny i składa się on z etapu – dobre relacje międzyludzkie (III) oraz ład społeczny (IV). Na tym poziomie jednostka zaczyna przynależeć do grupy, od której może przejmować zachowania i postawy, gdyż oczekiwania grupy postrzegane są jako wartościowe. Następnie przechodzi do akceptacji standardów społecznych, a dobro i zło ocenia w aspekcie porządku społecznego i jego stabilności²⁹. Moralność danej osoby zaczyna wykraczać poza jej osobiste relacje, a podstawą jej działań staje się szacunek do autorytetów moralnych i poczucie odpowiedzialności³⁰. Ponadto oczekiwania dotyczące zachowań moralnych mają charakter zwrotny i symetryczny – dziecko dostrzega, że inni oczekują od niego tego, czego ono także oczekuje od innych³¹. Na tym poziomie rozwoju moralnego może znajdować się dziecko od 9 lat do wczesnej dorosłości, czyli około 20–25 lat³². Jeśli chodzi o aktywność internetową w tym okresie, to ulega ona pewnym zmianom. Według badań Ofcom, dzieci w wieku 9 lat zaczynają podejmować coraz szerszy zakres działań online bez stałego nadzoru rodziców i do około 11 lat ich aktywność internetowa skupia się głównie na oglądaniu filmów, graniu w gry i oglądaniu transmisji na żywo. Zaczynają one też korzystać z platform oraz aplikacji społecznościowych, a także chętniej wysyłają wiadomości i dzwonią poprzez aplikacje. Następnie

---

²⁶ M. Hou, *The Impact of Parents on Adolescent Moral Development*, „Journal of Education Humanities and Social Sciences” 2023, nr 8, s. 1177, <https://www.researchgate.net/publication/368380971> [dostęp: 12.05.2024].

²⁷ H. Muszyński, dz. cyt., s. 103–104.

²⁸ *Children and parents: media use and attitudes report 2023*, Ofcom, s. 20–25, <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/research-and-data/media-literacy-research/children/childrens-media-use-and-attitudes-2023/childrens-media-use-and-attitudes-report-2023.pdf> [dostęp: 29.05.2024].

²⁹ *Moralność według teorii rozwoju moralnego Kohlberga*, <https://pieknomyslu.com/moralnosc-teorii-kohlberga/> [dostęp: 11.05.2024].

³⁰ M. Hou, *The Impact of Parents on Adolescent Moral Development*, „Journal of Education Humanities and Social Sciences” 2023, nr 8, s. 1177, <https://www.researchgate.net/publication/368380971> [dostęp: 12.05.2024].

³¹ H. Muszyński, dz. cyt., s. 104.

³² L. Smółka, dz. cyt., s. 340.

w późniejszym okresie, tj. w wieku 12–15 lat korzystanie z mediów ekranowych przez dzieci robi się częstsze i dłuższe. Dzieci w tym okresie stają się też coraz bardziej niezależne społecznie, choć rodzice wciąż są dla nich bardzo ważni. Rozwijają swoją osobowość, dokonują wyboru swoich zainteresowań i przyjaźni, dlatego chętniej komunikują się one z innymi za pośrednictwem wiadomości, połączeń wideo/głosowych. Próbuje też tworzyć własne treści i udostępniać je online. Znaczną część czasu poświęcają na oglądanie filmów i granie w gry³³. 16–17 latkowie rozwijają natomiast silne poczucie tego, kim są i dokonują samodzielnych wyborów. Lubią spędzać czas z przyjaciółmi i zaczynają tworzyć związki. Coraz częściej używają więc mediów społecznościowych i korzystają z wielu aplikacji – są aktywne na TikToku, Facebooku, Twitterze czy Instagramie. Udostępniają tam różne treści, publikują własne posty i komentują. Poza tym również często oglądają filmy online, transmisje na żywo i grają w gry internetowe³⁴.

Poziom trzeci – postkonwencjonalny składa się z etapu umowy społecznej i prawa jednostki (V) oraz uniwersalnych zasad (VI). Na tym poziomie następuje rozwój osobistych wartości i bardziej abstrakcyjnych zasad. Jednostka postępuje zgodnie z własnym rozumowaniem i stosuje wobec innych te same kryteria, co wobec siebie³⁵. Zaczyna dbać o swoje dobre imię i opinię, dlatego jej postępowanie jest motywowane nie tylko opinią rówieśników, ale także społecznymi normami i oczekiwaniami³⁶. Poziom postkonwencjonalny mogą osiągać dzieci powyżej 15 roku życia³⁷, choć najczęściej jest on dostępny dopiero dla osób w wieku 20–25 lat³⁸. Według L. Kohlberga wyższe stadia rozwoju moralnego występują rzadko lub wcale. Wyjaśniał on, że u dzieci starszych tylko niektóre sądy moralne odpowiadają piątemu i szóstemu etapowi, natomiast większość sądów odpowiada etapom niższym³⁹.

---

³³ *Children and parents: media use and attitudes report 2023*, Ofcom, s. 24–27, <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/research-and-data/media-literacy-research/children/childrens-media-use-and-attitudes-2023/childrens-media-use-and-attitudes-report-2023.pdf> [dostęp: 14.05.2024].

³⁴ *Ibidem*, s. 28–29.

³⁵ M. Hou, *The Impact of Parents on Adolescent Moral Development*, „Journal of Education Humanities and Social Sciences” 2023, nr 8, s. 1177, <https://www.researchgate.net/publication/368380971> [dostęp: 12.05.2024].

³⁶ H. Muszyński, dz. cyt., s. 104.

³⁷ H. Kretek, *Teorie i studia rozwoju moralnego dzieci i młodzieży*, „Nauczyciel i Szkoła” 2012, nr 1(51), s. 66.

³⁸ L. Smółka, dz. cyt., s. 340.

³⁹ P. M. Socha, *Rozwój sądów moralnych w koncepcji Lawrence’a Kolberga. Przegląd i ocena głównych tez*, [w:] P.M. Socha (red.), *Duchowy rozwój człowieka. Fazy życia, osobowość, wiara, religijność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000, s. 151.

Jak można zauważyć, rozwój moralny może przebiegać w różny sposób, a dzieci będące w tym samym wieku mogą być na wyższym lub niższym poziomie rozumowania moralnego. Szczególnie odnosi się to do nastolatków, którzy najczęściej znajdują się na poziomie konwencjonalnym, a przejście do poziomu postkonwencjonalnego, nie dla wszystkich jest możliwe, gdyż wymaga zrozumienia norm społecznych i brania większej odpowiedzialności za swoje decyzje i działania. Wartości moralne nastolatków najczęściej opierają na potrzebie bycia lubianym oraz na prawach i wartościach wyznawanych przez uznawany autorytet.

Media społecznościowe a moralność dziecka

Dzieci oraz młode osoby żyją dziś w świecie hybrydowym, gdzie łączą swoją obecność online z obecnością offline. Media społecznościowe stały się przestrzenią ich funkcjonowania, ponieważ mogą być źródłem informacji czy rozrywki, mogą stanowić płaszczyznę komunikacyjną, a także mogą wpływać na styl życia dzieci, ich wiedzę oraz potrzeby⁴⁰. Tym samym prawdopodobne jest, że będą one w znaczny sposób oddziaływały na postawy i zachowania moralne dzieci. Przede wszystkim jest to możliwe dzięki temu, że media społecznościowe mają charakter publiczny. Są więc w stanie wywołać powszechną wiedzę. Informacje publiczne powodują, że jednostka aktualizuje swoje osobiste przekonania i zauważa, jak szeroko te przekonania są podzielane. Informacje publiczne są więc wykorzystywane, aby wiedzieć, że inni otrzymali te informacje, a każdy, kto ją otrzymał, wie, że inni wiedzą o tym, że ją otrzymał. W ten sposób media mogą wpływać na zmianę postaw i zachowań, bez potrzeby interakcji społecznych, takich jak interakcje twarzą w twarz⁴¹. Media społecznościowe mogą więc wpływać na rozwój moralny dzieci i ich postawy. Ważne uwagi w tym zakresie jest to, że według badań około 1/3 dzieci w wieku 8–17 lat twierdzi, iż wierzy we wszystko lub w większość tego,

---

⁴⁰ A. Łaska-Formejster, K. Messyasz, *Youtuberzy kreujący styl życia i zdrowia młodzieży. Nowe media jako narzędzie indywidualizacji odpowiedzialności za zdrowie*, [w:] P. Siuda, M. Pluta (red.), *Internet, zdrowie i choroba – powiązania społeczne, kulturowe i edukacyjne, Kultura medialna i komunikacja społeczna, T. 2*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2020, s. 63, 71.

⁴¹ E. Arias, *How Does Media Influence Social Norms? A Field Experiment on the Role of Common Knowledge*, s. 7, 32, <https://as.nyu.edu/content/dam/nyu-as/politics/documents/AriasCommonKnowledge.pdf> [dostęp: 12.05.2024].

co widzi w mediach społecznościowych. Zawarte tam informacje uznają oni za dokładne i prawdziwe⁴².

Media społecznościowe mogą wpływać też na zachowania dzieci poprzez grupy – społeczności internetowe, których są one częścią. H. Muszyński wskazał, że: „(...) zachowania moralne są zawsze pełnieniem jakiejś roli społecznej członka określonej grupy. Nie ma bowiem moralności poza życiem społecznym i bez zbiorowego uzgodnienia jakiś norm postępowania obowiązujących wszystkich członków tej grupy”⁴³. Jednostki zwracają uwagę na zachowania w swojej społeczności, aby w ten sposób zrozumieć zasady społeczne i się dostosować. Kiedy tak się dzieje i wiele osób z danej grupy dostosowuje swoje zachowanie, może pojawić się ogólnospołeczny wzorzec – pozytywny bądź negatywny. Dzieci mogą więc popełniać i tolerować niemoralne zachowania nie ze względu na swój osobisty charakter czy poziom empatii, ale dlatego, że postrzegają to zachowanie jako typowe, a nawet pożądane w swojej grupie⁴⁴. Przykładowo badania pokazują, że dzieci często nie są w stanie określić, czy sytuacje, z którymi się spotykają w Internecie, są np. przemocą.

Przynależność do grupy może też wywierać na dziecku różne obowiązki, postawy i wskazania dotyczące tego, jak powinno ono postępować. Przeprowadzone badania wykazały, że nawet najmniejsze rozróżnienia dzieci mogą traktować poważnie i uważać, że ich własna grupa jest w jakiś sposób lepsza niż inna⁴⁵. Przykładowo w sieci istnieje wiele grup fanów/antyfanów określonych twórców internetowych. Osoby w takich grupach śledzą poczynania danego influencera, a następnie wspólnie je komentują – pozytywnie lub negatywnie, często atakując osoby o odmiennych poglądach.

Dzieci mogą być też zobowiązane do podążania za trendami online, które są istotne i lubiane w ich środowisku offline. Często, aby utrzymać w nich swój status społeczny i prowadzić rozmowy, muszą one posiadać konto na danych portalach społecznościowych, śledzić konkretnych

---

⁴² *Children and parents: media use and attitudes report 2023*, Ofcom, s. 40–41, <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/research-and-data/media-literacy-research/children/childrens-media-use-and-attitudes-2023/childrens-media-use-and-attitudes-report-2023.pdf> [dostęp: 12.05.2024].

⁴³ H. Muszyński, *dz. cyt.*, s. 68.

⁴⁴ E.L. Paluck, H. Shepherd, P. M. Aronow, *Changing climates of conflict: A social network experiment in 56 schools*, „Psychological and Cognitive Sciences” 2016, nr 113(3), s. 566–567, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4725542/pdf/pnas.201514483.pdf> [dostęp: 12.05.2024].

⁴⁵ P. Bloom, *What Groups Matter?*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/BDF2m/what-groups-matter> [dostęp: 11.05.2024].

twórców internetowych czy lubić określone treści⁴⁶. Poza tym media społecznościowe, za pomocą algorytmów, mogą dzieciom polecać, co mają oglądać, a tym samym będą odsyłały ich do określonych społeczności – grup internetowych.

Na dzieci mogą mieć też wpływ poszczególne osoby, które one obserwują np. influencerzy. Twórcy internetowi publikują różne treści oraz materiały ze swojego życia prywatnego i w ten sposób budują relacje ze swoimi odbiorcami – dziećmi, a poświęcając im swój czas, uwagę, udzielając porad i wskazówek – pogłębiają ją⁴⁷. Ponadto popularni twórcy internetowi uznawani są za osoby bogate i mające wyższy status, dlatego dzieci mogą darzyć je szacunkiem oraz podziwem, a w następstwie naśladować. Influencerzy mogą stać się więc wzorcem zachowań społecznych dzieci, gdyż nadają oni kierunek temu co modne, a modny może być nie tylko ich strój, ale też sposób prowadzenia rozmowy, postawa, zachowanie, wady i błędy⁴⁸. Dzieci natomiast nie zastanawiają się nad tym, czy osoby, które podziwiają i obserwują w Internecie, są takie w rzeczywistości. Nie biorą one pod uwagę, jak ich idole mogą manipulować swoim wizerunkiem i przedstawianymi przez siebie treściami⁴⁹. Przykładem tego, jak bardzo młode osoby są pod wpływem swoich idoli może być sytuacja, w której za pomocą AI podszyto się pod znanego streamera Adina Rossa, a następnie nakłaniano dzieci do niszczenia swojego sprzętu elektronicznego, telefonów, konsoli, telewizorów w zamian za obietnice otrzymania gotówki lub nowego lepszego sprzętu. W sieci pojawiły się nagrania pokazujące, jak dzieci wykonywały niektóre z tych poleceń⁵⁰.

Media społecznościowe mogą również wzmacniać zaabsorbowaną troskę o siebie, napędzaną polubieniami, kliknięciami, wyświetleniami⁵¹. Poprzez medialne przekazy dzieci mogą bardziej skupiać się

⁴⁶ A. Iwanicka, *Social media and influencers in the lives of teenagers*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna” 2022, nr 11, s. 62.

⁴⁷ Ibidem, s. 57.

⁴⁸ Por. E.L. Paluck, H. Shepherd, P.M. Aronow, *Changing climates of conflict: A social network experiment in 56 schools*, „Psychological and Cognitive Sciences” 2016, nr 113(3), s. 566, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4725542/pdf/pnas.201514483.pdf> [dostęp: 12.05.2024]., A. Smith, *Teoria uczyć moralnych*, tł. D. Petsch, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s. 91–92.

⁴⁹ *Childrens’s Media Lives 2023*, Report for Ofcom, Revealing Reality, s. 25, <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/research-and-data/media-literacy-research/children/childrens-media-lives-2023/childrens-media-lives-2023-summary-report.pdf> [dostęp: 6.06.2024].

⁵⁰ E. Dean, *AI Adin Ross imposter is making fans smash their PS5s & TVs*, <https://www.dexerto.com/kick/ai-adin-ross-imposter-is-making-fans-smash-their-ps5s-tvs-2653053/> [dostęp: 11.05.2024].

⁵¹ D. Cocking, J. van den Hoven, *Moral Fog and the Appreciation of Value*, „Journal of Practical Ethics” 2022, nr 9(2), <https://journals.publishing.umich.edu/jpe/article/id/1182/>, s. 63 [dostęp: 20.05.2024].

na sobie, co będzie z kolei kształtowało sposób, w jaki będą one myślały o innych i o otaczającym ich świecie⁵². Aktualnie uważa się, że dzieci, a w szczególności nastolatki, są bardziej samolubni i narcystyczni. Wynikać to może z poczucia wstydu przed własną przeciętnością, gdyż dzieci ciągle porównują się do internetowych idoli, których uważają za doskonałych i wyjątkowych, choć nie znają ich osobiście⁵³. W efekcie zbyt duże skoncentrowanie dziecka na sobie i na cyfrowym świecie, może prowadzić do obniżenia lub nieprawidłowego wykształcenia się empatii, która jest kluczowa dla rozwoju moralnego, gdyż odpowiada ona za właściwe funkcjonowanie w społeczeństwie i budowanie relacji⁵⁴. Empatia jest istotną kompetencją społeczną⁵⁵.

Skomplikowana moralność mediów społecznościowych

Internet, w tym media społecznościowe, pozwoliły na powstanie nowych, wątpliwie moralnych działań, gdyż zaprojektowane są one tak, że w łatwy sposób, odwołując się do emocji użytkownika i do emocji zbiorowych, mogą kształtować jego moralne postępowanie. Pod wpływem tego, co użytkownik widzi, może poczuć oburzenie i chęć obrony zasad moralnych, zapominając o własnym kompasie moralnym. Dzieci mogą więc brać udział w zawstydzaniu, cyberprzemocy czy mowie nienawiści.

Zawstydzanie w sieci jest zamierzoną i określoną karą o nieokreślonym znaczeniu społecznym, o wątpliwej dokładności co do tego, kto i za co jest karany. Internet pozwolił na usunięcie wszelkich „naturalnych” ograniczeń zawstydzania, a dodatkowo wzmocnił jego efekt. Obecnie każde naruszenie normy społecznej czy moralnej, np. seksistowski żart, zdjęcie z uśmiechem w obozie Auschwitz, może skutkować natychmiastowym potępieniem ze strony milionów ludzi na świecie. Ponadto badania wykazały, że ośrodek przyjemności mózgu wydziela dopaminę, jeśli zadajemy ból komuś, kto według nas nie postąpił moralnie⁵⁶. Jednak zawstydzanie

---

⁵² Ibidem, s. 49.

⁵³ B. Brown, *Z wielką odwagą. Jak odwaga bycia wrażliwymi zmienia to, jak żyjemy i kochamy, jakimi rodzicami i liderami jesteśmy*, Wydawnictwo Laurum, Warszawa 2021, s. 30.

⁵⁴ Por. N. Hatałska, *Wiek paradoksów. Czy technologia nas ocali?*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2021, s. 141.

⁵⁵ K. K. Wałęcka-Matyja, J. P. Krawczyk, *Komunikacja afektywna, empatia i wartości rodzinne młodych kobiet i mężczyzn z rodzin monoparentalnych i pełnych. Analiza porównawcza*, „Family Forum” 2023, nr 12, s. 61.

⁵⁶ M. Fischer, *W trybach chaosu. Jak media społecznościowe przeprogramowały nasze umysły i nasz świat*, tł. M. Borowski, Wydawnictwo Szczeliny, Kraków 2023, s. 130–131.

nie to niekontrolowana spirala sprawiedliwości tłumu. Poprzez takie działania użytkownicy Internetu chcą wyegzekwować przestrzeganie norm, ale skutki zawstydzania są nieskalibrowane i mogą trwać przez długi okres. Dokładność zawstydzania jest jednak wątpliwa, ponieważ często nie wiemy, jak wyglądała dana sytuacja i jej okoliczności, a bazujemy tylko na tym, co widzimy na zdjęciu czy na kilkuminutowym nagraniu⁵⁷.

Zawstydzanie może prowadzić też do innych czynów, np. cyberprzemocy. Cyberprzemoc polega na celowym, powtarzalnym i agresywnym atakowaniu osoby, która nie może się bronić. Według badań więcej dzieci zgłasza bycie ofiarą cyberprzemocy niż agresorem. Polska jest jednym z krajów, który ma najwyższy wskaźnik przemocy i cyberprzemocy. Najczęściej bowiem dzieci doświadczają przemocy zarówno online, jak i offline (40%)⁵⁸.

Innym działaniem niemoralnym, w które łatwo mogą angażować się dzieci, jest mowa nienawiści będąca obraźliwym rodzajem komunikacji. Ideologia nienawiści koncentruje się głównie na takich aspektach jak: płeć, religia, wiek, przynależność polityczna, rasa lub niepełnosprawność⁵⁹. Z treściami nienawistnymi, poniżającymi komentarzami i skierowanymi przeciwko określonym osobom lub grupom spotyka się co trzeci nastolatek w Polsce⁶⁰. Według badań wrogie komentarze wywołują kolejne wrogie komentarze, gdyż charakteryzują się one średnim lub wysokim pobudzeniem, które może stopniowo wzrastać. Ponadto im wyższy poziom negatywnych emocji w danym poście, tym wyższy jest poziom wrogich emocji w komentarzach⁶¹.

Jak można zauważyć, poprzez media społecznościowe dzieci mogą się angażować w różne działania niemoralne na ogromną skalę, ale nie tylko, bo media społecznościowe mogą też pozwolić dzieciom na postęp moralny. Konwersacja odbywająca się za pomocą ekranu umożliwia dzieciom zadawanie intymnych pytań, których wstydziliby się w świecie offline albo które byłyby niezgodne z ich kulturą. Skłania ona również

---

⁵⁷ K. Klonick, *Re-Shaming the Debate: Social Norms, Shame, and Regulation in an Internet Age*, „Maryland Law Review” 2016, nr 75(4), s. 1029–1032, 1034, 1045.

⁵⁸ D. Smahel i in., *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*, EU Kids Online, <https://www.eukidsonline.ch/files/Eu-kids-online-2020-international-report.pdf>, s. 79, 81 [dostęp: 15.05.2024].

⁵⁹ J. Pyżalski, A. Zdrodowska, Ł. Tomczyk, K. Abramczuk, *Polskie badanie EU Kids Online 2018*, Poznań 2019, s. 123, https://fundacja.orange.pl/files/user_files/EU_Kids_Online_2019_v2.pdf [dostęp: 15.05.2024].

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ E. Humprecht, L. Hellmueller, J. A. Lischka, *Hostile Emotions in News Comments: A Cross-National Analysis of Facebook Discussions*, „Social Media and Society” 2020, nr 6(1), s. 2, <https://www.researchgate.net/publication/340070124> [dostęp: 15.05.2024].

do szczerości i szukania pomocy. Przykładowo nastolatkwie opracowują swoje własne kody i sposoby wsparcia. I tak osoby cierpiące na depresję lub podejmujące próby samobójcze mogą należeć do nieformalnych grup wsparcia, gdzie za pomocą skali od 1 do 10 mogą informować innych o poziomie swojego samopoczucia. 9–10 oznacza zagrożenie i potrzebę interwencji⁶². Media społecznościowe pozwalają też dzieciom na dyskusję i udział we wspólnych działaniach bez względu na kulturę, odległość i poglądy polityczne⁶³.

Media społecznościowe są moralnie skomplikowane. Z jednej strony dzieci jako ich uczestnicy są gotowi do wielkich wspólnych działań, a z drugiej strony mogą stać się anonimowymi złoczyńcami. Działania online mogą kierować dzieci zarówno ku dobru, jak i złu, z nieprzewidywalnymi skutkami. Ponadto media społecznościowe mogą też wywoływać zachowania niemoralne u jednostek, które mają ugruntowaną wiedzę moralną⁶⁴. Mamy bowiem tendencję do robienia rzeczy ze względu na daną sytuację, a nie ze względu na to, kim jesteśmy⁶⁵. Dodatkowo środowisko cyfrowe, poprzez swoją intensywność, może utrudniać dzieciom zrozumienie zasad moralnych, których powinny przestrzegać. Pojawia się wtedy moralna mgła, czyli niezatrzymanie i brak refleksji nad wartościami, gdy powinno się to zrobić albo ograniczenie i zniekształcenie związane z dostrzeżeniem wartości w sieci⁶⁶. Sytuacje, z jakimi spotykają się użytkownicy mediów, mogą wywoływać silne napięcie emocjonalne, wpływające negatywnie na rozumowanie moralne, a co za tym idzie również na postępowanie. Świadoma refleksja może pojawiać się z opóźnieniem i już po podjęciu określonej decyzji⁶⁷. Poza tym Internet oraz media społecznościowe sprawiają, że użytkownik zachowuje większy dystans wobec innych osób, co może mu ułatwiać niemoralne postępowanie, gdyż chowając się za ekranem, nie dostrzega reakcji drugiej osoby.

---

⁶² M. Bigaj, *Wychowanie przy ekranie. Jak przygotować dziecko do życia w sieci?*, Wydawnictwo W. A. B., Warszawa 2023, s. 249.

⁶³ D. Dorsey, *Moral Intensifiers and the Efficiency of Communication*, „Journal of Practical Ethics” 2022, nr 9(2), s. 12, <https://journals.publishing.umich.edu/jpe/article/id/2377/> [dostęp: 15.05.2024].

⁶⁴ *Ibidem*, s. 15.

⁶⁵ P. Bloom, *Free Will and the Situation*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/Ae8bz/free-will-and-the-situation> [dostęp: 13.05.2024].

⁶⁶ D. Cocking, J. van den Hoven, *Moral Fog and the Appreciation of Value*, „Journal of Practical Ethics” 2022, nr 9(2), s. 51, 71, 76, <https://journals.publishing.umich.edu/jpe/article/id/1182/> [dostęp: 20.05.2024].

⁶⁷ L. Smółka, *dz. cyt.*, s. 350.

Wnioski

Analizując rozwój moralny dzieci oraz ich aktywność online w okresie dorastania, zauważalne jest, że im starsze stają się dzieci, tym więcej czasu spędzają w mediach społecznościowych i korzystają z Internetu. Małe dzieci głównie przeglądają takie platformy jak YouTube, gdzie oglądają bajki, filmiki i piosenki. Z wiekiem zwiększa się jednak ilość czasu spędzanego online oraz liczba wykorzystywanych narzędzi i aplikacji, a także zmienia się sposób korzystania z nich⁶⁸. Im dziecko jest starsze, tym częściej zaczyna używać serwisów umożliwiających komunikację, wymianę informacji, budowanie i podtrzymywanie relacji oraz odbieranie/publikowanie różnych treści. Jednak im więcej czasu dzieci spędzają w mediach społecznościowych, tym bardziej są one narażone na ich wpływ. Ten wpływ może być silny i może kształtować zachowania oraz postawy moralne dziecka, ponieważ media społecznościowe angażują dziecko emocjonalnie, są ciągle dla niego atrakcyjne, zmienne i nieprzewidywalne.

Dodatkowo wraz z wiekiem wzrasta u dzieci zależność od rówieśników i grup społecznych, do których zaczynają należeć. Rówieśnicy i twórcy internetowi stają się dla nich wyznacznikiem wartości moralnych. W związku z tym rodzice powinni szczególnie naciskać na edukację medialną dziecka. Tym bardziej, że wraz z wiekiem dziecka spada poziom kontroli jego działań online z ich strony. Rodzice początkowo bezpośrednio nadzorują i ciągle monitorują aktywności dziecka, później natomiast stopniowo odstepują od tego, na rzecz bycia w pobliżu i częściowego kontrolowania, a w konsekwencji rezygnują z bezpośredniego nadzoru i pozostawiają dziecku swobodę, gdyż zaczynają mu ufać, że jego działania online będą rozsądne, a także bezpieczne.

Ponadto dzieci, wkraczając w świat mediów społecznościowych, mogą eksplorować nowe obszary, które dla nich są nieznane, dlatego szczególnie ważne jest, aby rodzice mogli im przekazać odpowiednią wiedzę w tym zakresie, zrozumienie i wartości. Ograniczanie czasu spędzanego przed ekranem nie wystarczy, aby nauczyć dzieci relacji z technologiami

---

⁶⁸ Por. Raport Rzecznika Praw dziecka, *Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce. Obszar nr 5 Korzystanie z mediów społecznościowych i internetu*, Warszawa 2021, <https://brpd.gov.pl/wp-content/uploads/2022/01/Raport-RPD-korzystanie-z-mediow-spolesnocniowych-i-internetu-PDF.pdf> [dostęp: 3.06.2024], *Children and parents: media use and attitudes report 2023*, Ofcom, s. 19–29, <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/research-and-data/media-literacy-research/children/childrens-media-use-and-attitudes-2023/childrens-media-use-and-attitudes-report-2023.pdf> [dostęp: 12.06.2024].

i odpowiednich zachowań moralnych. Rodzice powinni przede wszystkim uczyć dzieci krytycznego podejścia do mediów, aby były one w stanie ocenić, czy to, co widzą na ekranie, jest zgodne z rzeczywistością, aby wiedziały, komu mogą zaufać i kogo podziwiać. Ważne w tym zakresie jest również to, żeby dzieci zdawały sobie sprawę, że Internet to głównie przestrzeń komercyjna, więc wiele działań podejmowanych przez różnych twórców, ma na celu jedynie osiągnięcie korzyści finansowych⁶⁹.

Krytyczne podejście do mediów może też pomóc dzieciom rozpoznawać różne niemoralne działania w sieci, takie jak cyberprzemoc czy publiczne zawstydzanie. Rodzice powinni zachęcać dzieci do myślenia o długofalowych konsekwencjach swoich czynów oraz uczyć, aby koncentrowały się one na osobach, które mogą być dotknięte daną sytuacją w Internecie, a nie na czerpaniu otuchy z „wszyscy tak robią”. Poza tym dzieci powinny rozumieć, że ich zachowania mogą mieć różne konsekwencje dla innych osób, ale także dla ich własnego wizerunku. I choć może się wydawać, że Internet jest miejscem, w którym każdy może swobodnie wyrażać swoje myśli, przekonania oraz poglądy, to jednocześnie wszyscy jego użytkownicy powinni czuć się bezpiecznie i nie mogą być narażani na jakiegokolwiek nadużycia. Dziecko powinno rozumieć, że jego wolność w sieci nie może naruszać godności i bezpieczeństwa innych osób.

Media społecznościowe spowodowały również, że dzieci mają pod dostatkiem różnego rodzaju treści i informacji, których twórcy wręcz rywalizują ze sobą o ich uwagę. W związku z tym w Internecie często publikowane są rzeczy, które wzbudzają negatywne emocje, wywołując tym samym poruszenie i powodując zaangażowanie. Takie działania będą jednak wypierały wartości, powodowały moralną mgłę i popychały do działań nie zawsze zgodnych z postawą moralną dziecka. W związku z tym rodzice powinni odpowiednio wcześniej wzmacniać u niego cechy, które mogą być istotne dla jego postępowania moralnego i prawidłowej relacji z mediami społecznościowymi. Do tych cech można zaliczyć:

- poczucie odpowiedzialności – aby dzieci potrafiły przewidzieć skutki swoich działań online;
- altruizm – aby dzieci nauczyły się działać w społeczności, dostrzegały jak mogą pomóc innym i były zaangażowane w działania prospołeczne;

---

⁶⁹ *Children and parents: media use and attitudes report 2023*, Ofcom, s. 4, <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/research-and-data/media-literacy-research/children/children-media-use-and-attitudes-2023/childrens-media-use-and-attitudes-report-2023.pdf> [dostęp: 12.06.2024].

- cierpliwość – aby dzieci nie podejmowały pochopnych decyzji w świecie mediów i nie działały pod wpływem chwili czy emocji;
- tolerancja dla różnych opinii – aby dzieci potrafiły prowadzić logiczny dialog, wymieniać informacje i pokojowo rozwiązywać spory w mediach;
- zadowolenie – aby dzieci doceniały to co mają i nie dążyły do nierealnych wzorców internetowych, których głównym celem jest sukces finansowy;
- odwaga – aby dzieci nie unikały trudności, uciekając od nich w świat mediów oraz potrafiły bronić swoich wartości i postępować zgodnie z nimi, nawet wbrew popularnym opiniom;
- poczucie własnej wartości – aby dzieci nie szukały jej w polubieniach i nie ulegały opiniom innych osób, szczególnie tym, które słabo je znają i nawet nie starają się poznać ich bliżej;
- autonomia i niezależność – aby dzieci nie bały się podejmować właściwych moralnie decyzji.

Podsumowując, rodzina jest kluczowym źródłem wsparcia, edukacji i wzorców moralnych dla dziecka, jednak zachowania i postawy moralne dzieci mogą kształtować także media społecznościowe, które wykorzystują w tym celu różne sposoby oddziaływania. Dlatego ważne jest, aby rodzice angażowali się nie tylko w życie offline dziecka, ale również w to online. Powinni oni kontrolować jego działania i sprawdzać, z kim dziecko spędza czas, zarówno w świecie realnym, jak i wirtualnym. Ponadto rodzice powinni też pamiętać o tym, że Internet może w różny sposób oddziaływać na dziecko, ale w tym oddziaływaniu najczęściej nie będzie wartości, które rodzice cenią. Technologia nie jest też wrażliwa na osobowość dziecka, a dostępne treści nie zawsze są odpowiednie dla jego rozwoju.

Bibliografia

Literatura:

- Bigaj M., *Wychowanie przy ekranie. Jak przygotować dziecko do życia w sieci?*, Warszawa 2023.
- Bloom P., *To tylko dzieci*, tłum. E. Wojtych, Sopot 2015.
- Brown B., *Z wielką odwagą. Jak odwaga bycia wrażliwymi zmienia to, jak żyjemy i kochamy, jakimi rodzicami i liderami jesteśmy*, Warszawa 2021.
- Fischer M., *W trybach chaosu. Jak media społecznościowe przeprogramowały nasze umysły i nasz świat*, tł. Borowski M., Kraków 2023.
- Hatałska N., *Wiek paradoksów. Czy technologia nas ocali?*, Kraków 2021.
- Iwanicka A., *Social media and influencers in the lives of teenagers*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna” 2022, nr 11.
- Kretek H., *Teorie i studia rozwoju moralnego dzieci i młodzieży*, „Nauczyciel i Szkoła” 2012, nr 1(51).
- Klonick K., *Re-Shaming the Debate: Social Norms, Shame, and Regulation in an Internet Age*, „Maryland Law Review” 2016, nr 75(4).
- Langier C., *Wychowanie moralne dzieci w kontekście przemian współczesnej rodziny. Przegląd zagadnień*, „HUMANITAS Pedagogika i Psychologia” 2016, nr 12.
- Łaska-Formejster A., Messyaszk K., *Youtuberzy kreujący styl życia i zdrowia młodzieży. Nowe media jako narzędzie indywidualizacji odpowiedzialności za zdrowie*, [w:] Siuda P., Pluta M. (red.), *Internet, zdrowie i choroba – powiązania społeczne, kulturowe i edukacyjne, Kultura medialna i komunikacja społeczna, T. 2*, Bydgoszcz 2020.
- Muszyński H., *Rozwój moralny*, Warszawa 1983.
- Smith A., *Teoria uczuć moralnych*, tł. D. Petsch, Warszawa 1989.
- Smółka L., *Rozumowanie moralne dzieci w świetle koncepcji stadialnego rozwoju sądów moralnych Lawrence’a Kohlberga*, [w:] Adamek I., Szarota Z., Żmijewska E. (red.), *Wartości w teorii i praktyce edukacyjnej*, Kraków 2013.
- Socha P.M., *Rozwój sądów moralnych w koncepcji Lawrence’a Kohlberga. Przegląd i ocena głównych tez*, [w:] Socha P.M. (red.), *Duchowy rozwój człowieka. Fazy życia, osobowość, wiara, religijność*, Kraków 2000.
- Wałęcka-Matyja K.K., Krawczyk J.P., *Komunikacja afektywna, empatia i wartości rodzinne młodych kobiet i mężczyzn z rodzin monoparentalnych i pełnych. Analiza porównawcza*, „Family Forum” 2023, nr 12.

Zasoby internetowe:

- Arias E., *How Does Media Influence Social Norms? A Field Experiment on the Role of Common Knowledge*, <https://as.nyu.edu/content/dam/nyu-as/politics/documents/AriasCommonKnowledge.pdf>.
- Berkowitz M. W., *Moral Development in Adolescence*, <https://parentandteen.com/building-character-moral-development-in-adolescence>.
- Bloom P., *Disgust and Honor*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/5yvSE/disgust-and-honor-i>.
- Bloom P., *Free Will and the Situation*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/Ae8bz/free-will-and-the-situation>.
- Bloom P., *Religion and Morality*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/yLO06/religion-and-morality-ii>.
- Bloom P., *What Groups Matter?*, <https://www.coursera.org/learn/moralities/lecture/BDF2m/what-groups-matter>.
- Bottaro R., Faraci P., *The Use of Social Networking Sites and Its Impact on Adolescents' Emotional Well-Being: a Scoping Review*, „Current Addiction Reports” 2022, nr 9(4), https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9516496/pdf/40429_2022_Article_445.pdf.
- Bradly W.J. i in., *Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks*, „Psychological And Cognitive Sciences” 2017, nr 28(114), <https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.1618923114>.
- Children's Media Lives 2023*, Report for Ofcom, Revealing Reality, <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/research-and-data/media-literacy-research/children/childrens-media-lives-2023/childrens-media-lives-2023-summary-report.pdf>.
- Children and parents: media use and attitudes report 2023*, Ofcom, <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/research-and-data/media-literacy-research/children/childrens-media-use-and-attitudes-2023/childrens-media-use-and-attitudes-report-2023.pdf>.
- Cocking D., van den Hoven J., *Moral Fog and the Appreciation of Value*, „Journal of Practical Ethics” 2022, nr 9(2), <https://journals.publishing.umich.edu/jpe/article/id/1182>.
- Dean E., *AI Adin Ross imposter is making fans smash their PS5s & TVs*, <https://www.dexerto.com/kick/ai-adin-ross-imposter-is-making-fans-smash-their-ps5s-tvs-2653053>.
- Dorsey D., *Moral Intensifiers and the Efficiency of Communication*, „Journal of Practical Ethics” 2022, nr 9(2), <https://journals.publishing.umich.edu/jpe/article/id/2377/>.
- Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/>.
- Harrison T., Dennis M., *Unique ethical challenges for the 21st century: online technology and virtue education*, „Journal of Moral Education” 2021, nr 3(50), <https://pure-oai>.

- bham.ac.uk/ws/files/96846241/ARTICLE_Unique_Ethical_Challenges_for_the_21st_Century_RR_1May.pdf.
- Hou M., *The Impact of Parents on Adolescent Moral Development*, „Journal of Education Humanities and Social Sciences” 2023, nr 8, <https://www.researchgate.net/publication/368380971>.
- Humprecht E., Hellmueller L., Lischka J.A., *Hostile Emotions in News Comments: A Cross-National Analysis of Facebook Discussions*, „Social Media and Society” 2020, nr 6(1), <https://www.researchgate.net/publication/340070124>.
- Paluck E.L., Shepherd H., Aronow P.M., *Changing climates of conflict: A social network experiment in 56 schools*, „Psychological and Cognitive Sciences” 2016, nr 113(3), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4725542/pdf/pnas.201514483.pdf>.
- Pyżalski J., Zdrodowska A., Tomczyk Ł., Abramczuk K., *Polskie badanie EU Kids Online 2018*, Poznań 2019, https://fundacja.orange.pl/files/user_files/EU_Kids_Online_2019_v2.pdf.
- Raport Rzecznika Praw dziecka, *Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce. Obszar nr 5 Korzystanie z mediów społecznościowych i internetu*, Warszawa 2021, [https://brpd.gov.pl/wp-content/uploads/2022/01/Raport-RPD-korzystanie-z-mediów-spoecznościowych-i-internetu-PDF.pdf](https://brpd.gov.pl/wp-content/uploads/2022/01/Raport-RPD-korzystanie-z-mediow-spoecznościowych-i-internetu-PDF.pdf).
- Smahel D. i in., *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries, 2020*, EU Kids Online, <https://www.eukidsonline.ch/files/Eu-kids-online-2020-international-report.pdf>.
- Smetana J.G., *The Role of Parents in Moral Development: a social domain analysis*, „Journal of Moral Education” 1999, nr 3(28), <https://www.researchgate.net/publication/233030965>.
- Moralność według teorii rozwoju moralnego Kohlberga*, <https://pieknoumyslu.com/moralnosc-teorii-kohlberga/>.
- Spies Shapiro L.A., Margolin G., *Growing Up Wired, Social Networking Sites and Adolescent Psychosocial Development*, „Clin Child Fam Psychol Review” 2014, nr 17(1), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3795955/pdf/nihms475987.pdf>.
- P. Valavi, N. Soleimani Harouni, Safaei Moghadam M., *The lived experience of parents from educating morality to their children Phenomenological study*, „Journal of Education and Health Promotion” 2022, nr 13(1), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9818687>.